

تعاون و کشاورزی، سال نهم، شماره ۳۸، تابستان ۱۴۰۰

رابطه ارزش‌ها، نگرش‌ها و اخلاق زیست‌محیطی با رفتارهای زیست‌محیطی دامداران عضو تعاونی‌های مرتعداری در شهرستان گنبدکاووس

مونا سنگنیان^۱، محمد رضا محبوبی^{۲*}، احمد عابدی سروستانی^۳، آمنه آورند^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۳/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۸/۱۰

چکیده

این تحقیق باهدف بررسی رابطه ارزش‌ها، نگرش‌ها و اخلاق زیست‌محیطی با رفتارهای زیست‌محیطی دامداران عضو تعاونی‌های مرتعداری در شهرستان گنبدکاووس انجام شد. جامعه آماری، ۶۴۴ نفر از دامداران عضو تعاونی بودند. با استفاده از جدول کرجسی و مورگان تعداد ۲۴۰ نفر از آنان به شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسش‌نامه استفاده شد. روایی محتوایی و ظاهری پرسشنامه با نظر متخصصان و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ تأیید شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون‌های مقایسه میانگین، همبستگی و رگرسیون انجام شد. نتایج نشان داد بین گروه‌های مختلف پاسخگویان برحسب سطح تحصیلات در خصوص مؤلفه اخلاق زیست‌محیطی، بر اساس سابقه دامداری، در خصوص مؤلفه ارزش زیست‌محیطی، بر اساس شغل دوم، در خصوص مؤلفه‌های نگرش، اخلاق و رفتار زیست‌محیطی و بر اساس دفعات شرکت در دوره‌های آموزشی در خصوص مؤلفه‌های ارزش و رفتار زیست‌محیطی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. نتایج آزمون همبستگی نشان داد، بین متغیرهای نگرش، اخلاق زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. در مجموع، ارزش‌های زیست‌محیطی تأثیری بر بروز رفتار زیست‌محیطی دامداران ندارد اما اخلاق و نگرش مناسب زیست‌محیطی اهمیت بیشتری در بروز این رفتار در دامداران دارند.

واژه‌های کلیدی: نگرش زیست‌محیطی، اخلاق زیست‌محیطی، رفتار زیست‌محیطی، تعاونی‌های مرتعداری.

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ایران.

۲ و ۳. دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ایران.

mahboobi47@gmail.com

* نویسنده مسئول

۲. دانشجوی دکتری اقتصاد کشاورزی، دانشگاه پیام نور، مرکز تهران، ایران.

مقدمه

تخریب محیط‌زیست چنان ابعاد وسیعی یافته است که حیات انسان و سایر موجودات بر کره خاکی را به مخاطره انداخته است. اهمیت بحث در مورد محیط‌زیست و مسائل مربوط با آن تا حدی است که بشر امروزی بدون دگرگونی در تفکر و رفتار خویش هرگز قادر نخواهد بود برای مشکلات ناشی از آن راه‌حلی بیابد (فرضی و فرخیان، ۱۳۹۸). کشور ایران با مسائل زیست‌محیطی بسیاری چون آلودگی آب و بحران کم‌آبی، آلودگی هوا و مسائل ریزگردها، فرسایش خاک و بیابان‌زایی، خشک شدن تالاب‌ها و تخریب جنگل‌ها روبه‌رو شده است، وجود این‌گونه مسائل نشان می‌دهد که ما پایداری زیست‌محیطی را رعایت نمی‌کنیم و در این زمینه محیط‌زیست ایران رو به نابودی است (سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۳۹۴).

در دهه‌های اخیر، تعاونی‌ها به‌عنوان نهادی بالقوه برای تقویت توسعه اجتماعی و اقتصادی و کاهش فقر مورد توجه قرار گرفته‌اند چراکه می‌توانند در استفاده مناسب از زمین، حفاظت از جنگل‌ها، کویرزدایی، بیوتکنولوژی پایدار، حفاظت و مدیریت منابع آب در نتیجه توسعه پایدار مؤثر باشند. توجه به تعاونی‌ها به‌عنوان یکی از نظام‌های بهره‌برداری موفق، گذشته از سلامت محیط‌زیست، می‌تواند موجب تولید، افزایش بهره‌وری و حفظ مالکیت افراد گردد (حاجی و همکاران، ۱۳۹۴). در واقع تعاونی‌ها پتانسیل خوبی برای حل مسائل زیست‌محیطی و حفظ منابع پایه‌دارند و به‌عنوان تشکل‌های مردمی خودجوش، با هدایت و حمایت دولت‌ها در جهت رفع نیازهای مشترک اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی به‌طور قانونمند و با ضوابط خاص تشکیل می‌شوند. از آنجاکه روح تعاونی‌ها وجود همکاری و همیاری، آموزش و یادگیری فعالیت‌های مشترک اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است، نقش اساسی در توسعه پایدار خواهند داشت. از آنجاکه مردم بدون آگاهی لازم قادر به اقدام عملی مؤثر در زمینه محیط‌زیست نخواهند بود، تعاونی‌ها که از سوی مردم تشکیل شده و در جهت مصالح و منافع آن‌ها فعال می‌باشند، مناسب‌ترین کانون‌های ایجاد این آگاهی به شمار می‌آیند (متنی‌زاده و زمانی، ۱۳۹۱). با وجود آنچه گفته شد، این بدان معنا نیست که متولیان امر از توجه به تعاونی‌ها از منظر توسعه پایدار و نقش آن‌ها در ارتباط با محیط‌زیست غافل بمانند، چراکه نتایج برخی مطالعات نشان داده است که این واحدها نیز در آلوده کردن محیط‌زیست سهیم هستند (مهدی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵).

امروزه نقش تعاونی‌های منابع طبیعی برای حل مسائل زیست‌محیطی، حفظ منابع پایه و دستیابی به توسعه پایدار انکارناپذیر است و اهمیت ارزش‌ها، نگرش‌ها و اخلاق زیست‌محیطی

در بروز رفتار مسئولانه در حفاظت از منابع نیز مشخص شده است، به گونه‌ای که این سازه‌ها از ابزارهای اصلی برای مشارکت بهره‌برداران در حفاظت از منابع و توسعه پایدار، به شمار می‌روند (کریمی دهکردی و همکاران، ۱۳۹۵). در این بین، مراتع یکی از مهم‌ترین منابع طبیعی هر کشوری محسوب می‌شوند که زیربنای اصلی فعالیت‌های دیگری همچون کشاورزی و دامداری هستند؛ بنابراین تلاش برای حفظ و پایداری آن انکارناپذیر است. عرصه مراتع نیز به‌عنوان یکی از منابع چندگانه و از مهم‌ترین منابع اقتصادی به شمار می‌روند که تأمین معیشت جمعیت قابل توجهی از کشاورزان و دامداران به‌طور مستقیم و غیرمستقیم به آن وابسته است. برای مراتع علاوه بر تأمین علوفه، فواید و کارکردهای دیگری همچون حفظ آب‌و‌خاک و پایداری اکوسیستم، تأمین پروتئین موردنیاز جامعه، تولید گیاهان دارویی و صنعتی، تنظیم چرخه آب، جلوگیری از فرسایش، مهار آلودگی، طبیعت گردی ذکر شده است؛ به‌عبارتی دیگر، این عرصه نقشی حیاتی در زندگی بشر ایفا می‌کند (کریمی و کریمی دهکردی، ۱۳۹۴). مراتع ایران با سطحی معادل ۹۰ میلیون هکتار، حدود ۵۵ درصد کل مساحت کشور را به خود اختصاص داده‌اند. این مراتع در حال حاضر حدود ۲۲ میلیون تن علوفه خشک قابل برداشت تولید کرده که بهره‌برداری از حدود نیمی از آن مجاز است. ارزیابی‌ها نشان می‌دهد که ارزش یک هکتار مرتع در سال معادل ۲۳۲ دلار است که ۲۵ درصد این میزان مربوط به تولید علوفه و ۷۵ درصد آن مربوط به ارزش‌های زیست‌محیطی است. شایان توجه است که از کل مراتع ایران فقط ۳/۹ میلیون هکتار جزء مراتع خوب درجه‌بندی شده است. علاوه بر این، هر ساله بیش از ۲۰/۲ میلیون هکتار زمین‌های مرتعی و کشاورزی به بیابان تبدیل می‌شود که به تولیدات کشاورزی به میزان ۲۶ میلیارد دلار ضرر اقتصادی وارد می‌سازد. اعمال و بهره‌برداری بی‌رویه‌ی انسان از مراتع در اغلب موارد، تأثیر بیشتری در تخریب و نابودی پوشش گیاهی داشته است و دخالت‌های نامناسب انسان سبب شده که عوامل مساعد طبیعی نیز نتواند مفید واقع شوند. از این رو تأثیر انسان در نابودی مراتع عمده‌ترین مسئله است و باید راه‌حل‌های مناسب، اقدامات مفید، مؤثر و عملی‌تر برای جلوگیری از تخریب و نابودی بیشتر مراتع، ارائه گردد (حسام نژاد رستمی، ۱۳۹۴). این در حالی است که زندگی روستایی و عشایری در مراتع مبتنی بر تعامل نزدیک با طبیعت است و در بسیاری موارد نوع نگرش زیست‌محیطی و رفتار روستاییان و عشایر دامدار تأثیر معناداری بر محیط‌زیست می‌گذارد.

بشر پیوسته تعامل مداوم و پایداری با جهان طبیعی داشته است و این روند همه‌روزه با افزایش تقاضا از طبیعت و تخریب منابع آن همراه بوده است. از زمانی که بشر بر کره خاک‌پای گذاشته است تعامل مداوم و پایداری بین او و جهان طبیعت برقرار بوده است، اما با رشد جمعیت و دستیابی به اختراعات و کشفیات جدید علمی که انسان را به‌سوی صنعتی شدن رهنمون می‌کرد، این روند همه‌روزه با افزایش تقاضا از طبیعت و تخریب منابع آن همراه است

(صالحی و کریم زاده، ۱۳۹۳). اشتباهی سیری ناپذیر انسان‌ها و بهره‌وری از منابع طبیعی و حس سودجویی و افزون‌طلبی سرمایه‌داران و تولیدکنندگان بزرگ تهدیدی روزافزون برای منابع طبیعی محسوب می‌گردد؛ بنابراین مسئله محیط‌زیست مورد توجه بسیاری از اندیشمندان قرار گرفته است. از طرف دیگر، برخی از صاحب‌نظران به این باور رسیده‌اند که ریشه‌ی اکثر مشکلات زیست‌محیطی به وجود آمده به انسان برمی‌گردد. همچنین بسیاری از آنان معتقدند، تمام مشکلات زیست‌محیطی که ناشی از فعالیت‌های انسانی است، نمی‌تواند با به‌کارگیری فناوری صرف حل شوند و تغییرات در رفتار انسان مورد نیاز است. اهمیت این موضوع تاحدی است که سمت‌وسوی علوم زیستی از علوم محیطی و فیزیکی به سمت علوم رفتاری در حال تغییر است. برخی از محققان نیز به‌طور صریح بیان می‌دارند که بحران‌های زیست‌محیطی در جهان امروز در حقیقت یک بحران ارزشی و اخلاقی است و راه‌حلی اخلاقی را می‌طلبد. افول ارزش‌های انسانی و از جمله ارزش‌های اخلاقی یکی از علل افزایش بحران‌های زیست‌محیطی است، بنابراین، یکی از راه‌حل‌های پیشنهادی برای حل این مشکلات، ارتقاء اخلاق در بین افراد و به‌ویژه افرادی است که با محیط‌زیست ارتباط تنگاتنگ دارند (دهقان و همکاران، ۱۳۹۸).

مبانی نظری تحقیق

ارزش‌های زیست‌محیطی

بسیاری از مسائل زیست‌محیطی ناشی از رفتارهای غیرمسئولانه‌ی انسان‌ها با محیط‌زیست است. این رفتارها نیز تحت تأثیر عوامل مختلف، به‌ویژه ارزش‌های زیست‌محیطی، بروز می‌کنند. ارزش‌های زیست‌محیطی، شامل جهت‌گیری‌های اساسی فرد در زمینه‌ی محیط‌زیست و نشان‌دهنده جهان‌بینی وی در برابر جهان طبیعی است. پس می‌توان ارزش‌های زیست‌محیطی را معیارهایی دانست که به کمک آن‌ها فرد یا گروه یا جامعه امکان می‌یابند اهمیت محیط‌زیست را ارزیابی کنند (نعیمی و همکاران، ۱۳۹۷). نظام ارزشی به‌منزله یکی از عوامل تعیین‌کننده رفتار زیست‌محیطی همواره مرکز توجه پژوهشگران بوده است. ارزش‌ها نسبتاً پایدارند و به‌مثابه راهنمای اساسی در زندگی افراد مفهوم‌سازی می‌شوند، به‌گونه‌ای که ارزش‌ها به جهت‌گیری‌های رفتاری افراد شکل می‌بخشند. ارزش‌ها را استانداردهای مهم زندگی تلقی می‌کنند که از اصول هدایت‌کننده در زندگی شخصی ما هستند و همچون نظامی سازمان‌دهی شده عمل می‌کنند و تعیین‌کننده نگرش‌ها و رفتار هستند. ارزش‌ها مسئولیت شکل‌دهی به بسیاری از انگیزه‌های درونی افراد را به عهده‌دارند. ارزش‌های افراد به‌طور گسترده‌ای تحت تأثیر خرده نظام‌هایی هستند که در بردارنده شبکه

اجتماعی با واسطه‌ای از خانواده، همسایگان و دیگران است و کمتر به واسطه نظام بیرونی مانند رسانه‌ها و سازمان‌های سیاسی بسط می‌یابد. تأثیر ارزش‌ها بر رفتارهای زیست‌محیطی انکارناپذیر است، اما باید گفت هرگز ارزش‌های مشابه تمام انواع رفتار را تحت تأثیر قرار نمی‌دهند یا دست‌کم این کار را به شیوه یکسان انجام نمی‌دهند. به‌طور کلی، تحقیقات انجام‌شده در زمینه رابطه میان ارزش‌های زیست‌محیطی با رفتارهای زیست‌محیطی افراد بر این فرض استوارند که نوع ارزش‌گذاری فرد در هر موضوعی رفتار او را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد (صالحی و کریم‌زاده، ۱۳۹۳).

ارزش‌ها نقش مهمی در شکل‌دهی رفتارهای زیست‌محیطی در سطح جامع ایفا می‌کنند، اما باید توجه داشت که ارزش یگانه متغیر هدایت‌کننده رفتار نیست و در کنار آن باید به نقش متغیرهایی همچون عوامل موقعیتی، نگرش افراد، دانش و آگاهی افراد از موضوع و درک اهمیت آن توجه کرد، بدیهی است که در فرآیند شکل‌دهی به رفتار، عوامل و متغیرهای بسیاری دخیل‌اند. عوامل مختلفی نظیر عوامل موقعیتی، زمینه‌ها و بسترهای فرهنگی و اجتماعی، شیوه‌های اجتماعی شدن، دانش، نگرش و رویکرد افراد به موضوع، همگی در شکل‌گیری رفتاری خاص تأثیرگذارند، به همین دلیل حرکت به سمت درک بیشتر پیچیدگی‌های ارزش‌ها، نگرش‌ها، زمینه‌ها و عوامل شخصیتی که رفتار خاصی را تحت تأثیر قرار می‌دهند ضروری است (بار و همکاران، ۲۰۰۳). مطالعات انجام‌شده در زمینه ارزش‌های زیست‌محیطی نتایج جالب‌توجهی به همراه داشته است از جمله این‌که غزالی و بیژنی (۱۳۹۵)، در بررسی نگرش‌های ارزشی زیست‌محیطی در تحلیل رفتار زیست‌محیطی کشاورزان نسبت به حفاظت خاک‌نشان دادند نگرش نسبت به حفاظت، پیش‌بینی‌کننده قوی برای نگرانی‌های افراد در مورد حفاظت است. همچنین، هدلوند (Hedlund, 2011)، در تحقیقی نتیجه گرفت ارزش‌ها، نقش بسزایی در ارتباط با مسائل زیست‌محیطی ایفا می‌کنند و شین و همکاران (Shin et al., 2017) در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که ارزش‌های انسان دوستانه بر روی ارزش‌های زیست‌بوم تأثیرگذار هستند و ارزش‌های زیست‌بوم تأثیر معنی‌داری بر روی نگرش زیست‌محیطی افراد دارند. در این راستا، چن (Chen, 2020) در مطالعه خود دریافت بین ارزش‌ها، باورها، هنجارها و رفتار زیست‌محیطی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد و ارزش‌ها، هنجارها و اعتقادات پیش‌بینی‌کننده خوبی برای رفتار مسئولانه زیست‌محیطی پایدار است. با توجه به بررسی مبانی نظری و پیشینه تحقیق فرضیه محوری این بخش به شرح زیر است:

H₁: بین ارزش‌های زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی دامداران رابطه وجود دارد.

نگرش‌های زیست‌محیطی

چالش‌های زیست‌محیطی غالباً دارای منشأ فکری و فرهنگی بوده و به نگرش‌های غلط انسان از طبیعت برمی‌گردد. در نتیجه برای حفاظت از محیط‌زیست، نحوه رفتار انسان با طبیعت و روش زندگی وی باید تغییر یابد که این امر مستلزم تغییر نگرش انسان نسبت به طبیعت است (ندرلو و شمس، ۱۳۹۶). نگرش به لحاظ مفهومی به معنای مجموعه‌ای از احساسات، تمایلات، عقاید و قضاوت‌های یک فرد نسبت به یک پدیده یا رخداد زیست‌محیطی در زندگی (Al-Aidaros, 2013؛ امام‌قلی، ۱۳۹۰) و آمادگی‌های خاص برای رفتار نسبت به محیط‌زیست را شامل می‌شود (نصرتی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵). در واقع، نگرش زیست‌محیطی مجموعه‌ای از باورها و تمایلات رفتاری فرد در مورد محیط‌زیست و فعالیت‌ها یا مسائل مرتبط با محیط‌زیست و داشتن نگرانی و دغدغه‌ی زیست‌محیطی است (حجازی، ۱۳۹۶). نگرش‌های زیست‌محیطی، به‌عنوان نظامی از گرایش‌ها، در ارتباط با رابطه بین انسان و محیط‌زیست، تعیین‌کننده رفتارهای حفاظتی یا چارچوب‌های مرجعی هستند که هنگام تعامل با محیط‌زیست از آن‌ها استفاده می‌شود (عابدی سروستانی و همکاران، ۱۳۸۶). تغییر نگرش موجب تغییر رفتار فردی و تغییر رفتار فردی موجب تغییر رفتار گروهی می‌گردد (کریمی و کریمی‌دهکردی، ۱۳۹۴). این تغییر موجب سوق یافتن جامعه به سمت پایداری محیطی می‌شود (Bradley et al., 1999؛ Adomssent, 2012) که البته این تأثیر همیشگی نیست. دستیابی به تغییرات رفتاری در ارتباط با محیط‌زیست، در ابتدا نیازمند ایجاد تغییر مثبت در نگرش افراد نسبت به آن است. افرادی که نگرش مثبت زیست‌محیطی بیشتری دارند احتمالاً رفتارهای زیست‌محیطی گرایانه بیشتری از خود نشان می‌دهند (Halpenny, 2010)، بنابراین، درک نگرش‌های زیست‌محیطی هدف اصلی بسیاری از پژوهشگران در زمینه رفتارهای زیست‌محیطی است (حقیقتیان و همکاران، ۱۳۹۱).

در زمینه نگرش‌های زیست‌محیطی مطالعات زیادی در داخل و خارج از کشور انجام شده است، به‌عنوان نمونه متنی‌زاده و زمانی (۱۳۹۱)، در بررسی عوامل مؤثر بر نگرش زیست‌محیطی کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی‌های کشاورزی شهرستان شیراز دریافتند کشاورزان عضو نگرش مثبت‌تری به محیط‌زیست دارند. صالحی و قائمی اصل (۱۳۹۲) در تحقیقی نشان دادند نگرش نوین زیست‌محیطی در ایجاد رفتار حفاظت از محیط‌زیست تأثیر مثبت دارد، اما آموزش و دانش زیست‌محیطی تأثیر چندانی در بروز رفتار زیست‌محیطی ندارد. همچنین متنی‌زاده و همکاران (۱۳۹۴)، در تحقیقی با عنوان مدل یابی رفتار زیست‌محیطی کشاورزان نشان دادند نگرش زیست‌محیطی آثار مثبتی بر میزان آگاهی آن‌ها از نتایج مضر فعالیت‌هایشان، مسئولیت‌پذیری و احساس وظیفه در قبال حفظ محیط‌زیست و پایبندی به هنجارهای اخلاقی زیست‌محیطی دارد. در این راستا، تونسای و همکاران (Tuncay et al., 2015)، در بررسی رابطه

اخلاق زیست محیطی و نگرش زیست محیطی دریافتند همبستگی مثبت و معنی داری بین این دو متغیر وجود دارد و جکریا (Jekria, 2016)، در مطالعه‌ی نگرانی‌های زیست محیطی و رفتار بازیافت دریافتند نگرانی‌های زیست محیطی با نگرش ارتباط مثبتی دارند. همچنین کاسالو و اسکاریو (Casaló and Escario, 2018)، در تحقیقی دریافتند بین رفتار حامیان محیط زیست با نگرش‌های زیست محیطی آن‌ها ارتباط قوی وجود دارد. علاوه بر این، آن‌ها با بررسی تأثیر ویژگی‌های اقتصادی اجتماعی بر رفتار زیست محیطی، نشان دادند تحصیلات و سن ارتباط مثبتی با رفتار زیست محیطی دارند. یافته‌های نواح و فروتن کیا (۱۳۹۰)، نشان داد بین باورهای رفتاری، باورهای هنجاری، نگرش‌های زیست محیطی، قصد انجام رفتار و رفتار زیست محیطی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. با توجه به بررسی مبانی نظری و پیشینه تحقیق فرضیه محوری این بخش به شرح زیر است:

H2: بین نگرش‌های زیست محیطی و رفتار زیست محیطی دامداران رابطه وجود دارد.

اخلاق زیست محیطی

امروزه مشخص شده است که اخلاق زیست محیطی که به برخورد انسان‌ها با عالم غیر انسان و عناصر غیر انسانی می‌پردازد و چگونگی رابطه عوامل انسانی آگاه و خودمختار با چیزهای موجود در محیط زیست را مدنظر قرار می‌دهد (دبیری، ۱۳۹۳)، بر رفتار انسان با طبیعت مؤثر است. اخلاق، مجموعه‌ای از ارزش‌های متمایز از عرف و عادت و رفتارهای برآمده از طبیعت انسانی است. اخلاق به اراده بازمی‌گردد و گستره آن، رفتار است (محبوبی و همکاران، ۱۳۹۸) و اخلاق زیست محیطی، اخلاق استفاده، تخصیص، بهره‌برداری و حفظ منابع است و به بررسی چگونگی رابطه عوامل انسانی آگاه و خودمختار با چیزهای موجود در محیط زیست است (دهقان و همکاران، ۱۳۹۸). اخلاق زیست محیطی، تعیین‌کننده اصولی است که بر روابط بین انسان با طبیعت حاکم است و موانعی درونی در آحاد جامعه در مقابل انجام کارهای نادرست ایجاد نموده و انسان را متقاعد می‌سازد که سایر موجودات نیز حق زندگی، آزادی و بهره‌مندی از وجود رادارند (منتی زاده و همکاران، ۱۳۹۴). نقش اصلی اخلاق زیست محیطی، ایجاد موانع درونی اخلاقی در آحاد جامعه برای رفتار نسبت به طبیعت است. بنابراین، اخلاق بر رفتارهای زیست محیطی مؤثر بوده و عامل تأثیرگذار و تعیین‌کننده برای رفتار انسان و همچنین عامل مهمی در حفظ محیط زیست است (ملکی و دامن‌باغ، ۱۳۹۶).

مطالعات انجام شده در زمینه اخلاق زیست محیطی، نشان‌دهنده نقش مهم آن در پیش‌بینی رفتار زیست محیطی است، از جمله این‌که عابدی سروستانی و شاه ولی (۱۳۸۷) در تحقیقی نشان دادند مشکلات زیست محیطی هنجاری‌اند و اخلاق زیست محیطی می‌تواند به ترویج رفتارهای هنجاری مناسب با طبیعت کمک نماید. در این راستا، محبوبی و رضانی (۱۳۹۰)،

در بررسی اخلاق زیست‌محیطی روستاییان استان گلستان دریافتند رابطه مثبت و معنی‌دار بین متغیرهای تعداد اعضای باسواد خانواده و تعداد اعضای خانواده و رابطه منفی و معنی‌دار بین تعداد دام و میزان شرکت در دوره‌های آموزشی با میزان برخورداری از اخلاق زیست‌محیطی وجود دارد. همچنین، بدراق‌نژاد و همکاران (۱۳۹۵) با سنجش میزان اخلاق زیست‌محیطی کشاورزان در راستای پذیرش کشاورزی ارگانیک در شهرستان کلاله دریافتند بین سن، سابقه کار کشاورزان و دسترسی به نهاده‌ها و خدمات کشاورزی با اخلاق زیست‌محیطی رابطه معنی‌دار وجود دارد. در این راستا، غیائی و همکاران (۱۳۹۵) با بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و اخلاق زیست‌محیطی کشاورزان دریافتند اخلاق زیست‌محیطی با بعد خانوار، وسعت اراضی و سابقه کشاورزی رابطه عکس دارد. همچنین، محبوبی و همکاران (۱۳۹۸)، در تحقیقی نشان دادند رابطه مثبت و معنی‌داری بین اخلاق حفاظت از منابع با مشارکت در حفظ منابع طبیعی وجود دارد. با توجه به بررسی مبانی نظری و پیشینه تحقیق فرضیه محوری این بخش به شرح زیر است:

H₃: بین اخلاق زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی دامداران رابطه وجود دارد.

رفتار زیست‌محیطی

رفتار انسانی شامل مجموعه‌ای از رفتارهای بروز یافته انسان است که از فرهنگ‌ها، نگرش‌ها، احساسات، ارزش‌ها، اخلاقیات، ارتباط، ترغیب، قهر و علم وراثت تأثیر می‌پذیرد (Smith et al., 2012). رفتار زیست‌محیطی، مجموعه‌ای از کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط‌زیست است که طیفی وسیع از احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص را برای رفتار نسبت به محیط‌زیست شامل می‌شود (اسدی و محرابی، ۱۳۹۷). رفتار عملی است که حرکت در زمان و فضا را شامل می‌شود، وقوع یک رفتار بر محیطی که در آن اتفاق می‌افتد اثر خواهد داشت (واحدی، ۱۳۹۶). از لحاظ مفهومی، رفتار زیست‌محیطی به اعمال واضح و قابل مشاهده اشاره دارد که توسط فرد و در پاسخ به محیط‌زیست انجام می‌شود (مهدوی و همکاران، ۱۳۹۸).

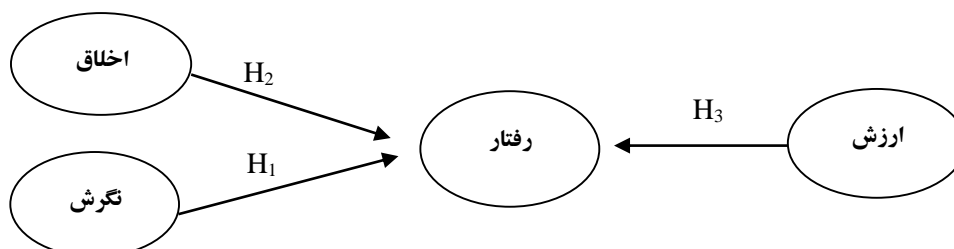
برای درک و توسعه رفتارهای سازگار با محیط‌زیست و حفظ منابع و عواملی که بر آن تأثیر می‌گذارند یک چارچوب یا مدل نظری مدون مورد نیاز است تا از طریق آن عوامل مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی و حفظ منابع به صورت نظام‌مند مورد مطالعه قرار گیرند. برای این منظور بررسی‌ها نشان می‌دهد در زمینه‌ی تبیین رفتار مدل‌های متعددی توسط صاحب‌نظران و محققان مختلف ارائه شده است که مهم‌ترین آن‌ها نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده ارائه شده

توسط آجنز^۱، نظریه هنجار- کنش، ارائه شده توسط شوارتز^۲ و نظریه ارزش- باور- هنجار استرن^۳ می‌باشند که هر کدام از جایگاه ویژه‌ای در مباحث نظریه‌پردازی رفتاری برخوردارند (نعیمی و همکاران، ۱۳۹۷). بر اساس نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده، رفتار فرد می‌تواند از طریق نگرش شخصی، هنجارهای اجتماعی و کنترل رفتاری درک شده تحت تأثیر قرار گیرد (Chatelain et al., 2018). در این نظریه، رفتار در پی زنجیره‌ای از عوامل روی می‌دهد. حلقه قبلی بروز رفتار، قصد و نیت انجام آن است؛ اما قصد و نیت، خود متأثر و تابع دو متغیر دیگر نگرش به رفتار و هنجار ذهنی است (میرفردی، ۱۳۹۵).

با توجه به این نظریه می‌توان گفت، برخورد مناسب و منطقی با محیط زیست، مسئله‌ای است که به رفتار انسان ارتباط می‌یابد، به بیان دیگر رفتار زیست محیطی افراد عموماً بر اساس اندیشه‌ها و نگرش‌های آنان شکل می‌گیرد و هرگونه تغییر در رفتارهای پایدار، مستلزم تغییرات ابتدایی در نگرش‌ها است (مهدوی و همکاران، ۱۳۹۸؛ حقیقتیان و همکاران، ۱۳۹۱). هنجارهای شخصی به‌طور گسترده در نظریه کنش — هنجار شوارتز ارائه شده است. در این نظریه تأکید می‌شود که افراد مطابق با ارزش‌های درونی که دارند با دیگران رفتار می‌کنند (نعیمی و همکاران، ۱۳۹۷).

در نظریه ارزش- باور- هنجار استرن فرض می‌شود که نیت و رفتارهای زیست محیطی به‌طور مستقیم با هنجارهای شخصی که مبتنی بر نظریه باور- هنجار است، تعیین می‌شود. در این تئوری، آگاهی از پیامدها نیز به یک جهان بینی عمومی زیست محیطی مرتبط شده است و جهت گیری‌های ارزشی خودخواهانه، نوع دوستانه و بوم‌گرایانه همگی به‌طور مستقیم به جهان بینی زیست محیطی مرتبط هستند. همچنین، استرن استدلال می‌کند که این جهت گیری‌های ارزشی ممکن است همه به نیت‌ها و رفتارهای زیست محیطی مرتبط باشند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶). با توجه به بررسی مبانی نظری و پیشینه، چهارچوب مفهومی پژوهش، قابل ارائه است (شکل ۱).

1. Ajzen
2. Schultz
3. Stern

شکل ۱- چهارچوب مفهومی پژوهش

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش توصیفی و از نوع پیمایشی و جامعه آماری آن شامل کلیه دامداران عضو تعاونی مرتعداری در شهرستان گنبدکاووس به تعداد ۶۴۴ نفر از ۴ نظام بهره‌برداری عشایری، روستایی، مهاجر روستایی و مهاجر روستایی-عشایری در قالب قوم‌های کرد، ترکمن و فارس در ۱۷ سامان معرفی بودند. حجم نمونه طبق جدول کرجسی و مورگان، ۲۴۰ نفر تعیین شد و نمونه‌ها به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای با انتساب در هر سامانه انتخاب شدند. ابزار تحقیق پرسشنامه بود که شامل سؤالاتی در زمینه ویژگی‌های فردی و اقتصادی اعضا و ارزیابی ارزش‌ها، نگرش‌ها، اخلاق و رفتار زیست‌محیطی آنان بود. گویه‌های سنجش اخلاق و ارزش زیست-محیطی، از مطالعه برونفمن و همکاران (۲۰۱۵)، منتی‌زاده و همکاران (۱۳۹۴) و غزانی و بیژنی (۱۳۹۵)؛ نگرش زیست‌محیطی، از مطالعه دانلیپ (۲۰۰۸) و رفتار زیست‌محیطی از مطالعه بیژنی و همکاران (۲۰۱۷)، برونفمن و همکاران (۲۰۱۵)، هوشمندان مقدم فرد و شمس (۱۳۹۵) و صالحی و پازوکی نژاد (۱۳۹۵) بود. ارزیابی ارزش‌های زیست‌محیطی در قالب ۱۱ گویه، نگرش‌های زیست‌محیطی در قالب ۱۳ گویه، اخلاق زیست‌محیطی در قالب ۹ گویه، از طریق طیف لیکرت پنج گزینه‌ای (کاملاً موافق = ۵، موافق = ۴، نظری ندارم = ۳، مخالف = ۲ و کاملاً مخالف = ۱) و ارزیابی رفتار زیست‌محیطی در قالب ۲۳ گویه، از طریق طیف پنج گزینه‌ای (همیشه = ۵، اغلب = ۴، گاهی اوقات = ۳، به ندرت = ۲ و هرگز = ۱) انجام شد. روایی پرسشنامه از سوی اساتید راهنما و مشاور و گروهی از کارشناسان اداره کل منابع و آب‌خیزداری استان گلستان مورد تأیید قرار گرفت و پایایی آن با استفاده از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ سنجش

شد. به این منظور، یک طرح مطالعه راهنمای روی ۳۰ نمونه خارج از جامعه آماری انجام گرفت. مقدار این ضریب برای گویه‌های ارزش، نگرش، اخلاق و رفتار زیست‌محیطی، به ترتیب ۰/۷۱۱، ۰/۸۰۲، ۰/۸۰۶ و ۰/۸۹۶ بود (جدول ۱). متغیرهای مستقل ارزش، نگرش و اخلاق زیست‌محیطی و متغیر وابسته رفتار زیست‌محیطی بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها با توجه به سؤالات و اهداف تحقیق و سطوح سنجش متغیرها، با استفاده از روش‌های آمار توصیفی (میانگین، واریانس، انحراف معیار، کمینه و بیشینه و فراوانی) و با توجه به نرمال بودن توزیع داده‌ها، روش‌های آمار استنباطی چون مقایسه میانگین (F) و همبستگی (پیرسون) و به کمک نرم‌افزار آماری SPSS بود. از آزمون F برای مقایسه مؤلفه‌های ارزش، نگرش، اخلاق و رفتار زیست‌محیطی در بین گروه‌های مختلف پاسخگویان، استفاده شد.

کاربرد اصلی ضریب زمانی است که متغیرها از نوع پارامتری هستند، توزیع آن‌ها نرمال و در سطح فاصله‌ای یا نسبی باشند. همبستگی پیرسون، یک روش مبتنی بر آمار پارامتری است که شدت و جهت رابطه دو متغیر را نشان می‌دهد. این روش نیز مانند سایر روش‌های همبستگی روابط متغیرها را دوجه‌دو در نظر می‌گیرد. در بررسی همبستگی دو متغیر اگر هر دو متغیر مورد مطالعه در مقیاس نسبی و فاصله‌ای باشند از ضریب همبستگی گشتاوری پیرسون استفاده می‌شود. این ضریب میزان همبستگی بین دو متغیر فاصله‌ای یا نسبی را محاسبه کرده مقدار آن بین +۱ و -۱ است (حییبی، ۱۳۸۶).

جدول ۱. ضرایب آلفای کرونباخ

مؤلفه‌ها	مقیاس	تعداد گویه	ضرایب آلفای کرونباخ
ارزش زیست‌محیطی	ترتیبی	۱۱	۰/۷۱۱
نگرش زیست‌محیطی	ترتیبی	۱۳	۰/۸۰۲
اخلاق زیست‌محیطی	ترتیبی	۹	۰/۸۰۶
رفتار زیست‌محیطی	ترتیبی	۲۳	۰/۸۹۶

محدوده جغرافیایی تحقیق شهرستان گنبدکاووس در استان گلستان بود. این شهرستان، دارای دو بخش و ۶ دهستان و ۱۶۷ آبادی دارای سکنه و ۱۰ آبادی خالی از سکنه است. از نظر آب و هوا جزو اقلیم مدیترانه‌ای و میزان بارندگی آن ۲۰۰ تا ۴۰۰ میلی‌متر در سال است. مراتع شهرستان در شرایط آب و هوایی استپی و نیمه استپی قرار داشته و جزء مراتع قشلاقی استان

گلستان محسوب می‌شوند. این مراتع از سمت شمال به مرز جمهوری ترکمنستان، از سمت جنوب به حوزه منابع طبیعی آزادشهر و مینودشت، از سمت شرق به مراتع شهرستان کلاله و مراوه‌تپه و از سمت غرب به حوزه منابع طبیعی آق قلا و آزادشهر محدود است و گونه‌های مختلف گیاهی آن اسپند، علف پشمکی، گل گندم، خارشتر، علف شور، سلمکی سفید، سلمکی دانه عدسی و درمنه دشتی است (محبوبی و همکاران، ۱۳۹۹). سطح کل مراتع شهرستان ۳۲۲ هزار هکتار و پذیرای حدود ۱۹۱۰۰۰ واحد دامی مجاز است. این شهرستان با ۱۶۰۰ نفر بهره‌بردار ذیحق در مراتع، دارای ۷۲ سامان عرفی ممیزی شده است که از این تعداد، ۵۹ سامان عرفی دارای طرح مرتع‌داری است که از این تعداد، ۹ طرح مرتع‌داری دارای نظام بهره‌برداری عشایری یا روستایی - عشایری با ۱۸۰ خانوار ذیحق است (مهدوی و همکاران، ۱۳۹۷).

تعاونی‌های مرتع‌داری از سال ۱۳۷۱، به‌عنوان یک‌راه حل برای کاهش تخریب مراتع و حل مشکلات اجتماعی مرتع‌داران ایجاد شده‌اند. این تعاونی‌ها در زمینه حفظ مراتع و تبدیل زمین‌های بایر و غیرقابل کشت به مراتع و در نتیجه تولید علوفه و همچنین فعالیت‌های جانبی مانند تولید گیاهان دارویی و صنعتی و تهیه عسل فعالیت دارند. هم‌اکنون ۲۸ تعاونی مرتع‌داری مشغول به فعالیت می‌باشند که ۲۱ مورد از آن‌ها عضو اتحادیه تعاونی‌های مرتع‌داری هستند (شهرکی و همکاران، ۱۳۹۱).

نتایج

نتایج نشان داد همه پاسخگویان متأهل (۲۴۰ نفر معادل ۱۰۰ درصد)، مرد (۲۴۰ نفر معادل ۱۰۰ درصد) و سطح تحصیلات بیشتر آنان ابتدایی (۶۶ نفر معادل ۲۷/۵ درصد) بود. شغل دوم اکثر آنان باغداری (۱۵۹ نفر معادل ۶۶/۳ درصد) و اکثر آنان، بهره‌بردار مهاجر روستایی (۱۱۱ نفر معادل ۴۶/۳ درصد) و همگی دارای پروانه چرا و طرح مرتع‌داری بودند. میانگین سن پاسخگویان ۵۵ سال و میانگین تعداد افراد تحت تکفل آنان حدود ۶ نفر بود. میانگین سابقه عضویت پاسخگویان در تعاونی ۹ سال و میانگین سابقه کار دامداری آنان بیش از ۳۲ سال و به‌طور میانگین در طول سال بیش از ۳۰ میلیون تومان از دامداری و بیش از ۱۳ میلیون از کشاورزی درآمد داشته‌اند. همچنین میانگین سطح زیر کشت و کار کشاورزی و مرتع آنان به ترتیب ۶/۸۶ و ۶۶۲۳/۳۸ هکتار و میانگین تعداد دام آنان ۱۱۴ راس بود. همچنین میانگین دفعات شرکت پاسخگویان در دوره‌های آموزشی ۱۰ بار بوده است (جدول ۲).

جدول ۲. ویژگی‌های فردی و اقتصادی پاسخگویان

متغیر	میانگین	انحراف معیار	بیشترین	کمترین
سن (سال)	۵۵	۸/۴۹	۹۰	۳۰
سابقه دامداری (سال)	۳۲/۵۶	۱۲/۷۹	۶۵	۵
تعداد افراد تحت تکفل دامدار (نفر)	۵/۷۴	۱/۴۷	۳	۱۰
سابقه عضویت در تعاونی (سال)	۹	۳/۴۱	۱۸	۱
تعداد دام (رأس)	۱۱۴	۴۵/۹۳	۳۰۰	۲۰
سطح اراضی تحت کشت و کار (هکتار)	۶/۸۶	۶/۰۴	۳۵	۰
سطح مرتع در اختیار دامدار (هکتار)	۶۶۲/۳۸	۳۲۱/۱۵	۱۳۰۰۰	۸۰۰
درآمد سالانه دامداری (تومان)	۳۰/۲۹	۱۵/۰۷	۱۰۰	۱۰
درآمد سالانه کشاورزی (تومان)	۱۳/۶۴	۱۲/۰۲	۷۰	۰
دفعات شرکت در دوره‌های آموزشی	۱۰	۶/۵۹	۳۰	۱

نتایج حاصل از بررسی ارزش‌های زیست‌محیطی پاسخگویان نشان داد گویه‌های "به نظر من محافظت از محیط‌زیست و آبادانی آن بر دامداری اولویت دارد"، "به نظر من دامداران نباید با مصرف زیاد مواد شیمیایی (مثل کود شیمیایی، حشره‌کش و غیره) محیط‌زیست را آلوده کنند" و "بقای انسان در وجود منابع سالم است، پس حفاظت از آن قبل از هر اقدامی واجب است"، به ترتیب، نسبت به سایر گویه‌ها از اهمیت بیشتر برخوردار بودند (جدول ۳).

جدول ۳. اولویت‌بندی ارزش زیست‌محیطی پاسخگویان

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین*	گویه‌ها
۱	۰/۱۲۱	۰/۵۵	۴/۵۲	به نظر من محافظت از محیط‌زیست و آبادانی آن بر دآمداری اولویت دارد.
۲	۰/۱۲۶	۰/۵۶	۴/۴۲	به نظر من دامداران نباید با مصرف زیاد مواد شیمیایی (مثل کود، حشره‌کش و غیره) محیط‌زیست را آلوده کنند.
۳	۰/۱۲۸	۰/۵۷	۴/۴۳	بقای انسان در وجود منابع سالم است، پس حفاظت از آن قبل از هر اقدامی واجب است.
۴	۰/۱۳۳	۰/۵۹	۴/۴۱	به نظر من نباید اجازه دهیم بیماری دام‌هایمان به دام سایر دامداران انتقال یابد تا آنان دچار مشکل شوند.
۵	۰/۱۳۸	۰/۶۱	۴/۳۹	محیط‌زیست حق همه مردم است، پس نباید آن را با رفتارهایم تخریب کنم.
۶	۰/۱۴۵	۰/۶۳	۴/۳۴	دامداران حق ندارند برای افزایش تولید گوشت و منافع شخصی خود مراتع را تخریب کنند.
۷	۰/۵۰۶	۱/۱۱	۲/۱۹	منابع راهی برای حل مشکلات من و رسیدن به منافع شخصی‌ام است.
۸	۰/۵۰۷	۱/۰۸	۲/۱۳	افزایش تولیدات دامی (گوشت، شیر و غیره) و کسب درآمد از دآمداری برای من مهم‌تر از محیط‌زیست است.
۹	۰/۵۱۷	۱/۱۸	۲/۲۸	چون انسان‌ها اشرف مخلوقات هستند، بنابراین توجه به انسان‌ها مهم‌تر از حفظ گونه‌های گیاهی و جانوری دیگر است.
۱۰	۰/۵۲۳	۱/۱۲	۲/۱۴	این حق دامدار است که فقط به دام و مرتع خود توجه کند و دام و مراتع دیگران به او ارتباطی نداشته باشد.
۱۱	۰/۵۲۷	۱/۲۳	۲/۳۳	در شرایط اقتصادی امروز من نمی‌توانم به محیط‌زیست یا منافع جمعی فکر کنم.

* میانگین از ۱ تا ۵ مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۴. اولویت‌بندی نگرش‌های زیست‌محیطی پاسخگویان

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین*	گویه‌ها
۱	۰/۱۱۱	۰/۵۲	۴/۶۵	علی‌رغم توانایی ویژه‌ای که انسان‌ها دارند، ولی هنوز باید به قوانین طبیعت احترام بگذارند.
۲	۰/۱۲۱	۰/۵۷	۴/۷	گیاهان و جانوران همانند انسان حق زندگی کردن دارند.
۳	۰/۱۸۸	۰/۸۲	۴/۳۵	ابتکار و خلاقیت انسان تضمین خواهد کرد که کره زمین قابل زندگی باشد.
۴	۰/۱۹۸	۰/۸۷	۴/۳۹	ما باید روش‌های درست استفاده از منابع متنوع بر روی کره زمین را بیاموزیم.
۵	۰/۲۶۷	۰/۸	۲/۹۹	ما در حال رسیدن به مرحله‌ای هستیم که کره زمین نمی‌تواند بیشتر از این نیازهای جمعیت را برآورده سازد.
۶	۰/۲۸۸	۱/۰۲	۳/۴۷	اگر وضعیت به همین منوال ادامه پیدا کند در آینده‌ای نزدیک ما یک فاجعه بزرگ محیط‌زیست-محیطی را تجربه خواهیم کرد.
۷	۰/۳۰۱	۰/۹۳	۳/۰۸	بحران زیست‌محیطی که بشر با آن مواجه است بیش از اندازه گسترش پیدا کرده است.
۸	۰/۳۴۶	۱	۲/۸۹	انسان‌ها بیش از حد از محیط‌زیست سوء استفاده می‌کنند.
۹	۰/۳۵۹	۱/۰۵	۲/۹۲	کره زمین شبیه یک سفینه فضایی است که منابع و فضای آن محدود است.
۱۰	۰/۳۶۳	۱/۰۹	۳	تعادل طبیعت بسیار حساس بوده به سرعت به هم می‌خورد.
۱۱	۰/۳۷۸	۱/۱۸	۳/۱۲	دخالت انسان در طبیعت اغلب نتایج فاجعه‌باری به همراه دارد.
۱۲	۰/۴۱۱	۱/۰۹	۲/۶۵	انسان برای این خلق شده است که بر سایر موجودات حکومت کند.
۱۳	۰/۴۳	۱/۰۵	۲/۴۴	انسان‌ها حق دارند که محیط‌طبیعی را طبق نیازهای خودشان دست‌کاری کنند.

* میانگین از ۱ تا ۵ مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۵. اولویت بندی اخلاق زیست محیطی پاسخگویان

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین*	گویه‌ها
۱	۰/۱۴۹	۰/۵۸	۳/۸۸	اگر در اثر چرای زیاد دام‌هایم در مراتع، موجودات زنده مرتع مثل حشرات، زنبورها، مورچه‌ها، کرم‌ها و پروانه‌ها از بین بروند، احساس گناه می‌کنم.
۲	۰/۱۵۴	۰/۶	۳/۸۸	سعی می‌کنم اگر علوفه مرتع تازه سبز شده است دام را وارد آن نکنم تا فرصت رشد و نمو به گیاهان داده شود و از تخریب مرتع جلوگیری شود.
۳	۰/۱۵۷	۰/۶۱	۳/۸۸	اگر به خاطر مصرف زیاد آب توسط من، همسایه‌ام دچار کمبود آب شود خود را مسئول می‌دانم.
۳	۰/۱۵۷	۰/۶۱	۳/۸۸	تلاش می‌کنم آب موجود در اختیارم را برای آینده حفظ کنم.
۴	۰/۱۵۹	۰/۶۲	۳/۸۸	اگر سلامتی مصرف‌کنندگان به خاطر مصرف فرآورده‌های دامی مثل گوشت، شیر و غیره به خطر بیفتد، مسئولیت آن را می‌پذیرم.
۴	۰/۱۵۹	۰/۶۲	۳/۸۸	ما نباید با چرای زیاد دام فشار زیادی را بر مراتع وارد کنیم زیرا بچه‌هایمان و نسل‌های آینده هم حق دارند از این مراتع استفاده کنند.
۵	۰/۲۱۹	۰/۸۵	۳/۸۸	از عملکردم در پرورش دام راضی هستم و نمی‌خواهم به قیمت فشار بیشتر و تخریب زمین‌های مرتعی، عملکرد دامی خود را افزایش دهم.
۶	۰/۲۷۸	۱/۰۸	۳/۸۸	همیشه تلاش می‌کنم از داروهای شیمیایی برای مبارزه با بیماری‌های دام‌هایم استفاده کنم.
۷	۰/۳۱۴	۱/۲۲	۳/۸۸	سعی می‌کنم با چرای هر چه بیشتر دام در مرتع، تولید و درآمدم را بیشتر کنم.

* میانگین از ۱ تا ۵ مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج حاصل از بررسی نگرش‌های زیست محیطی پاسخگویان نشان داد گویه‌های "علی‌رغم توانایی ویژه‌ای که انسان‌ها دارند، ولی هنوز باید به قوانین طبیعت احترام بگذارند"، "گیاهان و جانوران همانند انسان حق زندگی کردن دارند" و "ابتکار و خلاقیت انسان تضمین خواهد

کرد که کره زمین قابل زندگی باشد " به ترتیب نسبت به سایر گویه‌ها از اهمیت بیشتری برخوردار بودند (جدول ۴).

نتایج حاصل از بررسی اخلاق زیست‌محیطی پاسخگویان نشان داد گویه‌های "اگر در اثر چرای زیاد دام‌هایم در مراتع، موجودات زنده مرتع مثل حشرات، زنبورها، مورچه‌ها، کرم‌ها و پروانه‌ها از بین بروند، احساس گناه می‌کنم"، "سعی می‌کنم اگر علوفه مرتع تازه سبز شده است دام را وارد آن نکنم تا فرصت رشد و نمو به گیاهان داده شود و از تخریب مرتع جلوگیری شود"، "اگر به خاطر مصرف زیاد آب توسط من، همسایه‌ام دچار کمبود آب شود خود را مسئول می‌دانم" و "تلاش می‌کنم آب موجود در اختیارم را برای آینده حفظ کنم"، به ترتیب نسبت سایر گویه‌ها اهمیت بیشتری برخوردار بودند (جدول ۵).

نتایج حاصل از بررسی رفتار زیست‌محیطی پاسخگویان نشان داد گویه‌های "من حاضرم در فضای اطراف خانه‌ی خود درخت بکارم"، "من تلاش می‌کنم در مصرف آب در منزل صرفه‌جویی کنم" و "من اقدامات مرتبط با صرفه‌جویی در مصرف انرژی (همچون خاموش کردن لامپ‌های اضافی، استفاده از لباس گرم در منزل در مواقع سرد سال و غیره) را انجام می‌دهم" به ترتیب نسبت به سایر گویه‌ها از اهمیت بیشتری برخوردار بودند (جدول ۶).

نتایج نشان داد بین گروه‌های مختلف پاسخگویان بر حسب سطح تحصیلات در خصوص مؤلفه اخلاق زیست‌محیطی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. با توجه به مقادیر میانگین افراد با سطح تحصیلات دیپلم و بیشتر از دیپلم از خصیصه‌های اخلاق زیست‌محیطی بیشتری برخوردارند. بین گروه‌های مختلف پاسخگویان بر اساس سابقه دامداری، در خصوص مؤلفه ارزش زیست‌محیطی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. با توجه به مقادیر میانگین، افرادی که بالاتر از ۴۰ سال سابقه دامداری دارند به ارزش‌های زیست‌محیطی اعتقاد بیشتری دارند.

بین گروه‌های پاسخگویان بر اساس شغل دوم به جز دامداری، در خصوص مؤلفه‌های نگرش، اخلاق و رفتار زیست‌محیطی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. با توجه به مقادیر میانگین، افراد با شغل کشاورزی از نگرش‌ها و رفتار زیست‌محیطی مساعدتر و بیشتری برخوردارند اما خصیصه‌های اخلاق زیست‌محیطی نزد گروه با شغل دوم کارمند بیشتر است. همچنین، بین گروه‌های مختلف پاسخگویان بر اساس دفعات شرکت در دوره‌های آموزشی در خصوص مؤلفه‌های ارزش و رفتار زیست‌محیطی تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

۲۸۳ فصلنامه تعاون و کشاورزی

تعاون و کشاورزی - شماره ۳۸

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین*	گویه‌ها
۱	۰/۰۸۸	۰/۴۲	۴/۷۶	در فضای اطراف خانه‌ی خود درخت می‌کارم.
۲	۰/۱۰۶	۰/۴۹	۴/۶۲	در مصرف آب منزل صرفه‌جویی می‌کنم.
۳	۰/۱۱۴	۰/۵۱	۴/۴۵	اقدامات مرتبط با صرفه‌جویی در مصرف انرژی (همچون خاموش کردن لامپ‌های اضافی، استفاده از لباس گرم در منزل در مواقع سرد سال و غیره) را انجام می‌دهم.
۴	۰/۱۲۱	۰/۵۲	۴/۲۷	برای تقویت مرتع و سرسبزی آن تا حد امکان از کودهای سبز (یونجه، شبدر) و کودهای حیوانی به جای کودهای شیمیایی استفاده کنم.
۵	۰/۱۲۵	۰/۵۶	۴/۴۵	برای بهبود محیط زندگی‌ام برای رشد و نمو بهتر گونه‌های گیاهی بومی تلاش می‌کنم.
۶	۰/۱۲۵	۰/۵۴	۴/۳	برای صرفه‌جویی و استفاده بهینه از آب به کشت علوفه‌هایی که نیاز آبی کمتری دارند اقدام می‌کنم.
۶	۰/۱۲۵	۰/۵۵	۴/۳۷	از روش‌های بهداشتی برای دفع فاضلاب خانگی استفاده می‌کنم.
۷	۰/۱۲۶	۰/۵۵	۴/۳۴	هیچگاه زباله‌های خود را در محیط‌زیست دور نریخته و یا اگر در جایی زباله ببینم، آن‌ها را جمع‌آوری می‌کنم.
۸	۰/۱۲۸	۰/۵۵	۴/۲۹	برای حفظ و تقویت بافت خاک مرتع، قرق را رعایت کرده و دام‌های خود را تا رویش کامل مجدد گیاهان به چرا نمی‌برم.
۹	۰/۱۲۸	۰/۵۵	۴/۲۸	از روش‌های بهداشتی جهت دفع ضایعات و پسماند دامی (فضولات، لاشه و غیره) استفاده می‌کنم.
۱۰	۰/۱۳	۰/۵۶	۴/۳	با سایر افراد به منظور حفاظت از محیط‌زیست و حل مسائل زیست‌محیطی همکاری می‌کنم.
۱۱	۰/۱۳۵	۰/۵۹	۴/۳۴	برای مبارزه با بیماری‌های دامی، سعی می‌کنم از روش‌های طبیعی و غیرشیمیایی استفاده کنم و استفاده از داروهای شیمیایی را به حداقل برسانم.

۲۶۷ فصلنامه تعاون و کشاورزی				تعاون و کشاورزی - شماره ۳۸
۱۲	۰/۱۳۸	۰/۶۱	۴/۴۱	نژادهای دامی بومی را به دلیل سازگاری بیشتر با محیط، خوراک کمتر و غیره پرورش می‌دهم.
۱۳	۰/۱۳۸	۰/۶	۴/۳۴	برای تقویت مرتع خود از کودهای شیمیایی استفاده نمی‌کنم.
۱۴	۰/۱۳۸	۰/۶۱	۴/۴	باز یافت و استفاده مجدد از مواد زائد و ضایعات مانند کیسه‌ها و بطری‌های پلاستیکی را انجام می‌دهم.
۱۵	۰/۱۳۹	۰/۶۱	۴/۳۶	بقایای گیاهی کشاورزی خورده نشده توسط دام‌ها (پس چر) را نمی‌سوزانم بلکه آن را با خاک مخلوط می‌کنم.
۱۶	۰/۱۴	۰/۶۱	۴/۳۵	برای حفظ محیط زیست، آغل و محل نگهداری دام‌ها را مرتب تمیز می‌کنم.
۱۷	۰/۱۴۳	۰/۶۲	۴/۳۲	برای پرورش دام‌های مختلف، از نژادهای دامی سبک با نیاز علوفه‌ای کم و مقاوم به بیماری استفاده می‌کنم.
۱۸	۰/۱۴۴	۰/۶۲	۴/۲۹	من از چرای بی‌رویه دام در مرتع جلوگیری می‌کنم.
۱۹	۰/۱۶۳	۰/۶۹	۴/۲۳	درباره موضوعات زیست محیطی با دیگران صحبت کرده و تلاش می‌کنم اطلاعات خود را به آن‌ها انتقال دهم.
۲۰	۰/۱۷۱	۰/۷	۴/۰۸	برای افزایش تولید مرتع و سرسبزی آن، خودم شخصاً به بذرپاشی در مرتع اقدام می‌کنم.
۲۱	۰/۱۷۲	۰/۷۲	۴/۱۷	به صورت داوطلبانه برای حل مسائل زیست محیطی کمک مالی می‌کنم.
۲۲	۰/۲۵۱	۰/۹۵	۳/۷۷	اگر در جایی یک مشکل زیست محیطی ببینم، آن را حتماً به سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط اطلاع می‌دهم.

* میانگین از ۱ تا ۵ مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به مقادیر میانگین، افرادی که بیشتر از ۱۰ بار در دوره‌های آموزشی شرکت داشتند از اخلاق و رفتار زیست محیطی مساعدتر و بیشتری برخوردارند (جدول ۷).

جدول ۷. نتایج مقایسه ارزش، نگرش، اخلاق و رفتار زیست محیطی پاسخگویان بر حسب

متغیرهای فردی و اقتصادی (آزمون F)

متغیر	ارزش زیست-محیطی		نگرش زیست-محیطی		اخلاق زیست محیطی		رفتار زیست محیطی	
	F (sig)	میانگین	F (sig)	میانگین	F (sig)	میانگین	F (sig)	میانگین
بی سواد	۳/۳۲	۱/۵۶	۳/۵۲	۰/۹۵	۳/۶۲	۴/۰۸	۴/۲۸	۰/۸۶
ابتدایی	۳/۵۰	(۰/۱۸۶)	۳/۴۵	(۰/۴۳۳)	۳/۶۷	(۰/۰۰۳)**	۴/۳۵	(۰/۴۸۴)
راهنمایی	۳/۳۶		۳/۳۸		۳/۷۵		۴/۳۱	
دیپلم	۳/۴۸		۳/۳۲		۳/۸۶		۴/۲۸	
بیشتر از دیپلم	۳/۴۰		۳/۴۷		۳/۸۶		۴/۴۱	
سابقه دامداری								
۱- ۳۰ سال	۳/۳۶	۴/۵۵	۳/۴۲	۰/۰۹۱	۳/۸۰	۱/۸۶	۴/۳۲	۱/۶۴
۳۱- ۴۰ سال	۳/۳۷	(۰/۰۱۱)*	۳/۴۲	(۰/۹۱۳)	۳/۷۰	(۰/۱۵۷)	۴/۳۰	(۰/۱۲۴)
بالتر از ۴۰ سال	۳/۵۸		۳/۴۶		۳/۷۰		۴/۴۱	
شغل دوم								
کارمند	۳/۵۷	۱/۳۴	۳/۱۵	۲/۷۳	۴/۰۱	۴/۲۰	۴/۲۹	۳/۹۱
کشاورزی	۳/۵۶	(۰/۲۶۱)	۳/۶۸	(۰/۰۴۴)*	۳/۸۷	(۰/۰۰۶)**	۴/۷۴	(۰/۰۰۹)**

۲۶۷ فصلنامه تعاون و کشاورزی				تعاون و کشاورزی- شماره ۳۸			
باغداری	۳/۴۳	۳/۴۷	۳/۶۸	۴/۳۲			
آزاد	۳/۳۳	۳/۳۲	۳/۷۷	۴/۲۹			
دفعات شرکت در دوره‌های آموزشی							
۱-۵ بار	۳/۲۸	۳/۳۹	۰/۳۸	۳/۶۶	۱/۹۱	۴/۲۱	۵/۳۲
۶-۱۰ بار	۳/۴۵	۳/۴۳	(۰/۶۸۰)	۳/۷۳	(۰/۱۵۰)	۴/۳۲	(۰/۰۰۵)**
بیشتر از ۱۰ بار	۳/۴۶	۳/۴۶		۳/۷۶		۴/۴۱	

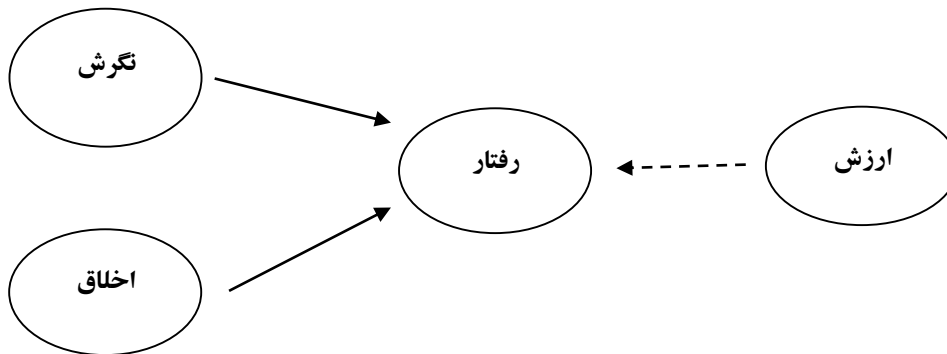
*معنی داری در سطح ۵ درصد **معنی داری در سطح ۱ درصد مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج همبستگی بین متغیرهای ارزش، نگرش و اخلاق زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی پاسخگویان با استفاده از آزمون پیرسون نشان داد بین متغیرهای نگرش و اخلاق زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی پاسخگویان رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد (جدول ۸).

جدول ۸. نتایج آزمون همبستگی

متغیر	مقدار آزمون	sig
ارزش زیست‌محیطی	۰/۱۰۲	۰/۱۱۶
نگرش زیست‌محیطی	۰/۲۸۱**	۰/۰۰۰
اخلاق زیست‌محیطی	۳۶۵**	۰/۰۰۰

*معنی داری در سطح ۱ درصد مأخذ: یافته‌های تحقیق

شکل ۲- رابطه اخلاق و نگرش با رفتار

بحث و نتیجه گیری

حفظ محیط زیست، مستلزم تغییر نحوه رفتار انسان با طبیعت است که این امر مستلزم تغییر نگرش انسان نسبت به طبیعت است؛ از سوی دیگر بسیاری از مسائل زیست محیطی ناشی از رفتارهای غیرمسئولانه‌ی انسان‌ها با محیط زیست است که تحت تأثیر عوامل مختلف، به ویژه ارزش‌های زیست محیطی است؛ درعین حال، اخلاق زیست محیطی عامل تأثیرگذار و تعیین کننده برای رفتار انسان است و بر رفتارهای زیست محیطی مؤثر است. از این رو، ارزش‌ها، نگرش‌ها و اخلاق زیست محیطی مرتع داران، به واسطه ارتباط مستقیم آنان با طبیعت و محیط زیست، بسیار مهم و ضروری است، زیرا عدم آگاهی‌های زیست محیطی در بلندمدت زمینه‌های افزایش ناپایداری اکولوژیکی را فراهم می‌سازد، بر این اساس، هدف این مطالعه تأثیر ارزش‌ها، نگرش‌ها و اخلاق زیست محیطی با رفتارهای زیست محیطی در بین دامداران عضو تعاونی مرتع داری در شهرستان گنبدکاووس بود.

نتایج نشان داد بیشتر پاسخگویان از نظر برخورداری از متغیرهای ارزش، نگرش و اخلاق زیست محیطی در سطح بالاتر از حد متوسط و از نظر متغیر رفتار زیست محیطی در سطح بالاتر از خوب قرار دارند. این نتیجه بیانگر وجود خصیصه‌های زیست محیطی در دامداران و پتانسیل موجود آنان برای بروز رفتار مسئولانه زیست محیطی است (محبوبی و رضانی، ۱۳۹۰). نتایج

مقایسه میانگین نشان داد، با افزایش سطح تحصیلات، پاسخگویان از خصیصه‌های اخلاق زیست‌محیطی بیشتری برخوردارند. این نتیجه را می‌توان به تأثیر تحصیلات در افزایش آگاهی افراد و شکل‌گیری اخلاق زیست‌محیطی در آنان نسبت داد. در واقع، افزایش آگاهی منجر به ایجاد نگرانی نسبت به محیط‌زیست در افراد و درک مسائل محیط‌زیستی و تلاش برای حل آن می‌شود که این همان قصد رفتاری است (عباسی و همکاران، ۱۳۹۷).

انتظار می‌رود افرادی که آگاهی بیشتری در مورد محیط‌زیست دارند، حساسیت بیشتری نیز نسبت به محیط‌زیست اطراف خود داشته باشند (آزادخانی، ۱۳۹۹)، در نتیجه، این افراد به احتمال زیاد دارای نگرش مثبت‌تری به محیط‌زیست هستند و رفتارهای آنان در جهت حفظ محیط خواهد بود. این نتیجه با یافته‌های محبوبی و رضانی (۱۳۹۰) همخوانی دارد که در تحقیق خود نشان دادند تحصیلات تأثیر مثبت بر اخلاق زیست‌محیطی دارد. همچنین با افزایش سابقه دآمداری پاسخگویان به ارزش‌های زیست‌محیطی اعتقاد بیشتری دارند. ارزش‌ها با تأثیر در افکار و احساسات افراد موجبات تغییر رفتار زیست‌محیطی را فراهم می‌سازند، مبنایی برای شکل‌گیری نگرش‌های زیست‌محیطی و راهنمای رفتارهای زیست‌محیطی هستند (فرمانی و همکاران، ۱۳۹۹).

افزایش سابقه دآمداری، به معنای وجود ارتباط طولانی‌تر دامدار با طبیعت و محیط‌زیست و بهره‌مندی از خدمات آن (چرای دام) و در نتیجه ارزش قائل شدن برای آن است. شکی نیست، برخورداری دامداران از ارزش‌های زیست‌محیطی، به عنوان یک راهنمای رفتار زیست‌محیطی، زمانی خوب است که تنها محدود به ارزش ابزاری محیط‌زیست با توجه به سودرسانی و رفع نیاز (مثل چرای دام در طبیعت) نباشد، بلکه ارزش ذاتی محیط‌زیست و این‌که فی‌نفسه دارای ارزش است، نیز مدنظر آنان قرار گیرد. افراد با شغل کشاورزی از نگرش‌ها و رفتار زیست‌محیطی مساعدتر و بیشتری برخوردارند اما خصیصه‌های اخلاق زیست‌محیطی نزد گروه کارمند بیشتر است. افراد با شغل کشاورزی، ارتباط بیشتر و مستمرتری با طبیعت و محیط‌زیست دارند و با توجه به منفعت و سودرسانی دائمی طبیعت و محیط‌زیست به آنان، انتظار می‌رود در صورت برخورداری از نگرش‌های مطلوب زیست‌محیطی، رفتارهای بهتری نیز که همسو با حفظ محیط‌زیست و منابع طبیعی است، از خود نشان دهند.

در مورد گروه کارمند، ارتباط با طبیعت و محیط‌زیست از نظر میزان و استمرار کمتر است و به نظر می‌رسد تحصیلات، تجارب و تعامل آنان با ارباب‌رجوع کاری زمینه‌ساز شکل‌گیری مجموعه‌ای از ارزش‌های متمایز از عرف و عادت و رفتارهای برآمده از طبیعت انسانی (اخلاق) در آنان باشد. همچنین، آن دسته از پاسخگویانی که در دوره‌های آموزشی بیشتری شرکت کرده‌اند از اخلاق و رفتار زیست‌محیطی مساعدتر و بیشتری برخوردارند. برای حفظ محیط‌زیست به

اخلاق زیست‌محیطی نیاز است که ارتباطات پیچیده و در حال تغییر بین انسان و طبیعت را شناسایی کرده و با حساسیت به آن پاسخ دهد. پدیداری چنین اخلاقی، با ارائه آموزش‌هایی باهدف تغییر رفتار و ایجاد فرهنگ محیط‌زیست امکان‌پذیر است. از سوی دیگر، آموزش زیست‌محیطی، ضمن ایجاد توانایی درک و ارزیابی اثر جامعه روی طبیعت و محیط‌زیست، آگاهی‌بخش و عامل مولد و موتور محرک تغییر رفتار بوده و پیش‌نیاز دغدغه‌های زیست‌محیطی و درنهایت رفتار زیست‌محیطی است (آرامشی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۹). یافته‌های این بخش، مغایر با یافته‌های صالحی و قائمی اصل (۱۳۹۲) است که در تحقیق خود نشان دادند آموزش و دانش زیست‌محیطی تأثیر چندانی در بروز رفتار زیست‌محیطی ندارد.

بین متغیرهای نگرش و اخلاق زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی پاسخگویان رابطه وجود دارد. نگرش به معنای مجموعه‌ای از احساسات، تمایلات، عقاید و قضاوت‌های یک فرد نسبت به یک پدیده یا رخداد زیست‌محیطی در زندگی و آمادگی‌های خاص وی برای رفتار نسبت به محیط‌زیست، عامل انگیزشی مهمی برای فعالیت‌های مشارکتی در توسعه زیست‌محیطی و حفاظت از محیط‌زیست بوده و مهم‌ترین تعیین‌کننده رفتار است (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱). درواقع تمایل ذهنی افراد به حفظ محیط‌زیست (نگرش محیط‌زیستی) باعث می‌شود نسبت به مسائل محیط‌زیستی حساس شوند. درعین‌حال، هر چه قدر نگرش افراد نسبت به مسائل محیط‌زیستی افزایش یابد تصمیم گرفتن افراد برای انجام کاری (قصد رفتاری) برای حفظ محیط‌زیست بیشتر می‌شود. همچنین اخلاق زیست‌محیطی، با تعیین اصول و معیارها، بر روابط انسان با طبیعت به‌منظور ممانعت از آسیب رساندن به طبیعت و حفاظت از آن، حاکم است. این اصول بازدارنده‌های درونی اخلاقی، به دنبال تصحیح رفتار نادرست انسان با طبیعت هستند، درنتیجه اخلاق زیست‌محیطی بروز بیشتر رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی در افراد را به دنبال دارد (نبوی و شهریاری، ۱۳۹۳). یافته‌های این بخش با یافته‌های نواح و فروتن کیا (۱۳۹۱)، Jekria (2016) و Tuncay et al (2015)، همخوانی دارد.

پیشنهادها

- باهدف تقویت ارزش‌های زیست‌محیطی دامداران، توجه به برنامه‌های فرهنگی و آموزه‌های دینی مورد توصیه است. در طراحی و اجرای برنامه‌های مذکور همکاری متخصصان دانشگاهی و حوزه و نهادها و سازمان‌های مسئول و رسانه‌های جمعی ضروری است.

- باهدف اثربخشی بیشتر، دوره‌های آموزشی زیست‌محیطی باید دربرگیرنده اعضای خانواده دامداران به‌ویژه کودکان، نوجوانان و زنان نیز باشد تا هم زمینه مشارکت بیشتر تمام اعضای خانواده در حفظ محیط‌زیست فراهم آمده و هم رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی در راستای حفظ منابع طبیعی و محیط‌زیست در آنان شکل گیرد.

- با توجه به تأثیر مثبت مشارکت در دوره‌های آموزشی بر بروز رفتارهای زیست‌محیطی دامداران، توصیه می‌شود علاوه بر توجه بیشتر به برگزاری دوره‌ها، با اطلاع‌رسانی مناسب و ارائه مشوق‌های لازم، زمینه مشارکت هر چه بیشتر آنان در دوره‌های آموزشی و تداوم بروز رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی فراهم شود.

- با توجه به برخورداری بیشتر دامداران با سطح تحصیلات بالاتر و سابقه دامداری بیشتر و دارای شغل دوم (کش کارمند) از خصیصه‌های مؤثر بر رفتار زیست‌محیطی (اخلاق، نگرش و ارزش زیست‌محیطی)، توصیه می‌شود در طراحی و اجرای برنامه‌های حفظ محیط‌زیست از مشارکت این گروه‌ها بیشتر استفاده شود.

- استفاده بیشتر از ظرفیت تعاونی دامداران با ایجاد تشکل‌های حامی محیط‌زیست از دامداران و حمایت از آن‌ها، باهدف درونی کردن ارزش‌های زیست‌محیطی، بهبود نگرش زیست‌محیطی و اقدام عملی (رفتار زیست‌محیطی) آنان در جهت حفظ محیط‌زیست (مثل جمع‌آوری زباله از مرتع، بذریابی، نهال‌کاری و غیره)، انجام پذیرد.

انجام هر تحقیق علمی با محدودیت‌هایی مواجه است که این تحقیق نیز با برخی از آنان مواجه بوده است. برخی از محدودیت‌های پژوهش حاضر عبارت‌اند از: کندی فرآیند گردآوری داده‌ها به علت شیوع ویروس کرونا و عدم همکاری برخی از اعضای تعاونی‌ها در تکمیل پرسشنامه. همچنین از آنجاکه این پژوهش در یک مقطع زمانی خاص در شرکت‌های تعاونی مرتع‌داری شهرستان گنبدکاووس انجام شده است، تعمیم‌پذیری آن را خدشه‌دار می‌کند. برای پژوهش‌های آتی مرتبط با این تحقیق عناوینی چون تأثیر نیت و نگرانی زیست‌محیطی و همچنین تأثیر سواد زیست‌محیطی بر رفتارهای زیست‌محیطی دامداران مورد پیشنهاد است.

قدردانی و تشکر

این پژوهش تحقیق با حمایت مالی هیچ نهادی نبوده است.

منابع

- آرامشی نیا، پ.، شبیری، م.، و لاریجانی، م. (۱۳۹۹). تأثیر آموزش زیست محیطی بر میزان سطح آگاهی، نگرش و رفتار جوامع محلی در حفاظت از تنوع زیستی (موردمطالعه: ذخیره گاه زیست کره دنیا). فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۲۳(۳)، ۱۰۳-۱۱۶.
- آزادخانی، پ. (۱۳۹۹). نقش آگاهی و شناخت زیست محیطی در ایجاد اکوتوریسم پایدار (مطالعه موردی: شهرستان ایلام). فصلنامه پایداری، توسعه و محیط زیست، ۱(۱)، ۸۳-۹۸.
- اسدی، م.، و محرابی، م. (۱۳۹۷). بررسی عوامل زمینه‌ای و اجتماعی مؤثر بر رفتارهای زیست محیطی شهروندان بندرعباس. پژوهش نامه فرهنگی هرمزگان، ۸(۱۵)، ۱۱۸-۱۳۲.
- امام‌قلی، ل. (۱۳۹۰). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بار رفتارهای محیط زیستی؛ مطالعه موردی: استان کردستان، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران.
- بدراق نژاد، ا.، موسی زاده، ح.، حیدری نژاد چاورچی، ز.، و خداداد، م. (۱۳۹۵). سنجش میزان اخلاق زیست محیطی کشاورزان در راستای پذیرش کشاورزی ارگانیک مطالعه موردی: گندمکاران دهستان کنگور در شهرستان کلاله. دومین کنگره سراسری در مسیر توسعه علوم کشاورزی و منابع طبیعی، ۲۲ اردیبهشت ۱۳۹۶، گرگان، گلستان.
- حاجی، ل.، چیدری، م.، و چوپچیان، ش. (۱۳۹۴). عوامل تأثیرگذار بر توسعه پایدار تعاونی‌های تولید کشاورزی شهرستان نقده از دیدگاه اعضای تعاونی‌ها. تعاون و کشاورزی، ۴(۱۵)، ۹۱-۱۱۷.
- حبیبی، آ. (۱۳۸۶). آموزش SPSS. تهران: نشر الکترونیک پارس مدیر.
- حجازی، س. ی.، کرمی دارابخانی، ر.، حسینی، س. م.، و رضایی، ع. ا. (۱۳۹۶). بررسی عوامل مؤثر بر رفتار محیط زیستی اعضای سازمان‌های مردم نهاد محیط زیستی استان تهران. محیط شناسی، ۱: ۱۷-۳۰.
- حسام نژاد رستمی، م. (۱۳۹۴). بررسی مرتع و مشکلات آن در ایران و ارائه راهکارها و پیشنهادات. کنفرانس ملی کشاورزی پایدار، محیط زیست و توسعه روستایی، ۲۶ فروردین ۱۳۹۴، کوهدشت، لرستان.
- حقیقتیان، م.، پورافکاری، ن.، و جعفری نیا، غ. ر. (۱۳۹۱). تأثیر رفتارهای اجتماعی زیست محیطی بر توسعه اجتماعی. مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۵(۱)، ۱۳۵-۱۵۲.
- دبیری، ا. (۱۳۹۳). اخلاق کاربردی. قم: پژوهشکده باقرالعلوم.

- دهقان، ف، کرمی، ج، یزدانبخش، ک، و صالحی، ص. (۱۳۹۸). پیش بینی اخلاق زیست محیطی براساس ارزش ها و هنجارهای زیست محیطی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۴ (۴)، ۵۶-۶۰.
- سازمان حفاظت محیط زیست. (۱۳۹۴). هوای تهران بار دیگر در وضعیت قرمز قرار گرفت. ۸ دی ۱۳۹۴. قابل بازیابی در: <http://www.tabnak.ir/fa/tag>
- شهرکی، م. ر، بارانی، ح، و عابدی سروستانی، ا. (۱۳۹۱). عوامل فردی مؤثر بر موفقیت شرکت های تعاونی مرتعداری در استان گلستان. تعاون و کشاورزی، ۲۳ (۹)، ۳۸-۵۱.
- صالحی، ص، و قائمی اصل، ز. (۱۳۹۲). بررسی رابطه آموزش زیست محیطی و رفتارهای حفاظت از محیط زیست (مورد مطالعه: دانش آموزان دبیرستان های دخترانه شهر بابل). فصلنامه علمی آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، ۱ (۳)، ۶۷-۷۹.
- صالحی، ص، و کریمزاده، س. (۱۳۹۳). بررسی تأثیر ارزش های زیست محیطی بر رفتار زیست محیطی (مطالعه مناطق شهری ارومیه). مسائل اجتماعی ایران، ۵ (۲)، ۶۱-۷۶.
- صالحی، ص، و پازوکی نژاد، ز. (۱۳۹۵). تحلیل عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر گرایش روستاییان به کشاورزی پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان بابلسر). فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی روستایی، ۵ (۱۳)، ۶۷-۸۲.
- صالحی، ص، و امام قلی، ل. (۱۳۹۱). سرمایه فرهنگی و نگرش و رفتارهای زیست محیطی، (مطالعه موردی: استان کردستان). فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۸ (۲۸)، ۹۱-۱۲۰.
- عابدی سروستانی، ا، شاه ولی، م، و محقق داماد، م. (۱۳۸۶). ماهیت و دیدگاه های اخلاق زیست محیطی با تاکید بر دیدگاه اسلامی. اخلاق در علوم و فناوری، ۲ (۱-۲)، ۵۹-۷۲.
- عابدی سروستانی، ا، و شاه ولی، م. (۱۳۸۷). ضرورت و ویژگی های پژوهش در اخلاق زیست محیطی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۳ (۳ و ۴)، ۵۶-۶۱.
- عباسی، ع، یداللهی، ش، و بیگی، ج. (۱۳۹۷). بررسی قصد مصرف کننده برای خرید محصولات سبز با استفاده از نظریه رفتار برنامه ریزی شده، نگرانی های زیست محیطی و دانش زیست محیطی. تحقیقات بازاریابی نوین، ۸ (۴)، ۱۱۱-۱۳۰.
- غزالی، ع، و بیژنی، م. (۱۳۹۵). کاربرد نگرش های ارزشی زیست محیطی در تحلیل رفتار زیست محیطی گرایانه کشاورزان به منظور حفاظت از خاک، مورد مطالعه: کشاورزان شالیکار بخش مرکزی شهرستان ساری. تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۴۷ (۱)، ۸۱-۹۱.

غیاثی، ع.ر.، سارانی، و.، و پاریاب، ج. (۱۳۹۵). سرمایه اجتماعی و اخلاق زیست‌محیطی کشاورزان. مجله اخلاق در علوم و فناوری، ۱۱(۴)، ۱-۱۱.

فرضی، ن.، و فرخیان، ف. (۱۳۹۸). اخلاق زیست‌محیطی کارکنان صنایع. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۴(۳)، ۴۳-۴۸.

فرمانی، م.، غفاری، م.، و زندی نسب، م. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر تجربه و اطلاعات زیست‌محیطی بر نگرش و رفتار مصرف‌کنندگان آگاه به محیط‌زیست. فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، ۲۲(۱۱)، ۳۱-۴۶.

قرنجیک، ا.، و ثمری، ا. (۱۳۹۳). مدیریت سازگاری و خدمات اکوسیستمی در مراتع تحت کشت آتریپلکس (مطالعه موردی استان گلستان، شهرستان گنبدکاووس، روستای چپر قویمه). همایش ملی توسعه پرورش شتر ایران، ۲۸ فروردین ۱۳۹۳، دانشگاه گنبدکاووس، استان گلستان.

کریمی دهکردی، ا.، کریمی، ک.، بادی، م.، و آقاجانلو، خ. (۱۳۹۵). دیدگاه بهره‌برداران روستایی نسبت به تأثیر طرح‌های مرتعداری بر دانش آن‌ها پیرامون حفاظت از مراتع در شهرستان ماهشان استان زنجان. علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۲(۲)، ۱۵۱-۱۶۷.

کریمی، ک.، و کریمی دهکردی، ا. (۱۳۹۴). عدم تعادل دام و مرتع و تأثیر طرح‌های مرتعداری: مطالعه موردی: شهرستان ماهشان. نشریه علمی پژوهشی مرتع، ۱۰(۱)، ۱۱-۲۶.

متنی‌زاده، م.، زمانی، غ. م.، و غلامرضایی، س. (۱۳۹۴). واکاوی هنجارهای اخلاقی زیست‌محیطی کشاورزان: مورد مطالعه کشاورزان شهرستان شیراز. مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۱(۲)، ۴۹-۶۵.

متنی‌زاده، م.، و زمانی، غ. م. (۱۳۹۱). بررسی و مقایسه عوامل مؤثر بر نگرش زیست‌محیطی زارعان عضو غیرعضو تعاونی‌های کشاورزی شهرستان شیراز. تعاون و کشاورزی، ۱(۴)، ۴۳-۶۲.

محبوبی، م.، و رمضانی، ن. (۱۳۹۰). سنجش اخلاق محیط‌زیستی روستاییان در استان گلستان. مجله اخلاق در علوم و فناوری، ۶(۳)، ۵۸-۶۷.

محبوبی، م.، ر.، شهرکی، م.، ر.، آورند، آ و شرافتمندراد، م. (۱۳۹۹). واکاوی علل عدم مشارکت مرتعداران در تبدیل دیم‌زارهای کم‌بازده به مراتع مصنوعی در استان گلستان. گزارش طرح پژوهشی با شناسه ۱۶-۳۹۳-۹۷. دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

- محبوبی، م.، دریجانی، م.، بارانی، ح.، و عبداللهزاده، غ. ح. (۱۳۹۸). اخلاق و مشارکت در حفظ منابع طبیعی. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۴ (۱)، ۱۹-۲۵.
- محمدی، ز.، محمدزاده، س.، و یزدان‌پناه، م. (۱۳۹۶). بررسی تمایلات رفتاری باغداران شهرستان دشتستان نسبت به حفاظت از آب با استفاده از تئوری ارزش - باور - هنجار استرن. پژوهش و برنامه - ریزی روستایی، ۶ (۲)، ۱۴۳-۱۵۶.
- ملکی، س.، و دامن باغ، ص. (۱۳۹۶). واکاوی مفاهیم اخلاق و فرهنگ محیط‌زیستی از دیدگاه شهروندان، موردپژوهی: شهر اسلام‌آباد غرب. فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، ۶ (۲۳)، ۴۱-۵۸.
- مهدوی، د.، علیجانی علیجان‌وند، ر.، و مهاجر، ر. (۱۳۹۸). تحلیل رفتار زیست‌محیطی عشایر پیش و پس از اجرای طرح جایکا، مطالعه موردی: بخش بازفت استان چهارمحال و بختیاری. برنامه‌ریزی فضایی جغرافیا، ۹ (۴)، ۸۳-۱۰۸.
- مهدوی، س.خ.، عابدی سروستانی، ا.، شهرکی، م.ر.، و غفوری، ر. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی انسجام اجتماعی: مطالعه‌ای در بین بهره‌برداران عضو و غیر عضو تعاونی‌های مرتع‌داری استان گلستان. مجله مرتع، ۱۲ (۱)، ۱۱۲-۱۲۰.
- مهدی زاده، ح.، طاهرپور، ک.، و معتمدی‌نیا، ز. (۱۳۹۵). عوامل مؤثر بر پاسخگویی زیست‌محیطی شرکت‌های تعاونی تولید کشاورزی استان ایلام. تعاون و کشاورزی، ۵ (۲۰)، ۶۵-۸۸.
- میردیلیمی، ز.، سپهری، ع.، و بارانی، ح. (۱۳۹۵). ریشه‌یابی مشکلات مراتع از دیدگاه بهره‌برداران (مطالعه‌ی موردی: مراتع شمال شرق ایران). نشریه علمی مرتع‌داری، ۲ (۱)، ۷۹-۹۹.
- میرفردی، ا. (۱۳۹۵). بررسی رابطه پایگاه اقتصادی - اجتماعی و احساس مسئولیت اجتماعی با رفتار محیط‌زیستی (مورد مطالعه: ساکنان نورآباد ممسنی). آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار، ۵ (۱)، ۱۰۱-۱۱۴.
- نبوی، ع.ح.، و شهریاری، م. (۱۳۹۳). دین، اخلاق و محیط‌زیست. انسان و محیط‌زیست، ۱۲ (۲)، ۶۹-۸۳.
- نصرتی نژاد، ف.، سراج زاده، ح.، و دیهول، م. (۱۳۹۵). تبیین جامعه‌شناختی رفتار محیط‌زیستی؛ مطالعه موردی: شهروندان تهرانی. فصلنامه توسعه پایدار محیط جغرافیایی، ۱ (۱)، ۱-۱۸.
- ندرلو، س.، و شمس، ع. (۱۳۹۶). بررسی دانش و نگرش محیط‌زیستی دانشجویان دانشگاه زنجان. علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، ۱۹ (۴): ۵۴۵-۵۵۸.

- نعیمی، ا.، رضایی، ر.، و موسی پور، ک. (۱۳۹۷). تحلیل سازه‌های محیط‌زیستی تأثیرگذار بر رفتار حفاظت از محیط‌زیست روستاییان شهرستان باغ‌ملک استان خوزستان. علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۴ (۱): ۱-۲۲.
- نواح، ع. ر.، و فروتن کیا، ش. (۱۳۹۰). بررسی رابطه بین کنش عقلانی و رفتارهای زیست‌محیطی، مورد مطالعه: جامعه شهری اندیمشک. فصلنامه علوم و مهندسی محیط‌زیست، ۵۱، ۶۸-۷۸.
- واحدی، ن. (۱۳۹۶). بررسی عوامل مؤثر بر نگرش، اخلاق و رفتار زیست‌محیطی در بین کشاورزان شهرستان اردبیل. پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته‌ی مدیریت کشاورزی، دانشکده‌ی کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی، ۱۱۸ ص.
- هوشمندان‌فرد، ز.، و شمس، ع. (۱۳۹۵). عوامل مؤثر بر رفتار مصرف‌کننده شیمیایی توسط گلخانه‌داران استان زنجان. علوم ترویج و آموزش کشاورزی، ۱۲ (۱)، ۱۱۹-۱۳۱.
- Adomssent, M. (2012). Exploring universities transformative potential for sustainability-bound learning in changing landscapes of knowledge communication. *Journal of Cleaner Production*, 49, 11-24.
- Al-Aidaros, A.H., Shamsudin, F.M and Idris, K.M. (2013). Ethics and ethical theories from an Islamic perspective. *International Journal of Islamic Thought*, 4, 1-13.
- Barr, S., Ford, N.J and Gilg, A.W. (2003). Attitudes towards recycling household waste in Exeter Devon: quantitative and qualitative approaches. *Local Environment*, 8 (4), 407-421.
- Bradley, J.C., Waliczek, T.M., and Zajicek, J.M. (1999). Relationship between environmental knowledge and environmental attitude of high school students. *The Journal of Environment Education*, 30, 17-21.
- Bronfman, N., Cisternas, P., Lopez-Vazquez, E., Maza, C and Oyanedel, J. (2015). Understanding attitudes and pro-environmental behaviors in a Chilean community. *Sustainability*, 7, 14133-14152.
- Casaló, L.V., and Escario, J.J. (2018). Heterogeneity in the association between environmental attitudes and pro-Environmental behavior: A multilevel regression approach. *Journal of Cleaner Production*, 175, 155-163.
- Chatelain, G., Hille, S. L., Sander, D., Patel, M., Hahnel, U.J.J and Brosch, T. (2018). Feel good, stay green: positive affect promotes pro-environmental behaviors and mitigates compensatory mental bookkeeping effects. *Journal of environmental psychology*, 56, 3-11.
- Chen, J. (2020). Development of an environmental disposition scale: a guide for fostering sustainable behavior. Bachelor of Science (B.S.), environmental

- studies, honors undergraduate theses. 685. <https://stars.library.ucf.edu/honorstheses>.
- Halpenny, E. A. (2010). Pro-environmental behaviours and park visitors: The effect of place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30(4), 409-421.
- Hedlund, T. (2011). The impact of values, environmental concern, and willingness to accept economic sacrifices to protect the environment on tourists' intentions to buy ecologically sustainable tourism alternatives. *Tourism and Hospitality Research*, 11(4), 278-288.
- Jekria, N. (2016). Environmental concern and recycling behaviour. 7th International Economics and Business Management Conference, 5th and 6th October 2015, *procedia economics and finance*, 35, 667 – 673.
- Shin, Y.H., Moon, H., Jung, S.E and Severt, K. (2017). The effect of environmental values and attitudes on consumer willingness to pay more for organic menus: A value-attitude-behavior approach. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 33, 113-121.
- Smith, J.R., Louis, W.R., Terry, D.J, Greenaway, K.H., Clarke, M.R and Cheng, X. (2012). Congruent or Conflicted? The impact of injunctive and descriptive norms on environmental intentions. *Journal of Environmental Psychology*, 32, 353-361.
- Tuncay, B., Yilmaz-Tuzun, O and Tuncer-Teksoz, G. (2015). The relationship between environmental moral reasoning and environmental attitudes of pre-service science teachers. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 4, 54-64.

Relationship between Environmental Values, Attitudes and Ethics with Environmental Behaviors of Ranchers' Members of Rangeland Cooperatives in Gonbad Kavous County*M. Sangnian¹, M.R. Mahboobi,^{2*} A. Abedi Sarvestani,³ A. Avarand⁴*

Received: 4 Jun 2021

Accepted: 5 Nov 2021

Abstract

The aim of this study was to investigate the impact of environmental values, attitudes and ethics with environmental behaviors of ranchers' members of rangeland cooperatives in Gonbad Kavous. The statistical population was 644 ranchers' members of rangeland cooperatives. Using Krejcie and Morgan table, 240 of them were selected by stratified random sampling. A questionnaire was used to collect information. The content and appearance validity of the questionnaire were confirmed by experts, and its reliability was confirmed using Cronbach's alpha method. Data were analyzed using mean comparison, correlation and regression tests. The results of the mean comparison test showed that there is a significant difference between different groups of respondents according to the level of education regarding the component of environmental ethics, based on the history of animal husbandry, regarding the component of environmental value, based on the second job, regarding the components of attitude, ethics and environmental behavior, and based on the frequency of participation in training courses on value components and environmental behavior. The results of correlation test showed that there is a positive and significant relationship between the variables of attitude, and environmental ethics, and the environmental behavior of the respondents. In general, environmental values do not affect the occurrence of ecological behavior of ranchers, but appropriate environmental ethics and attitudes are more important in the occurrence of ecological behavior of ranchers.

Keywords: Environmental Attitude, Environmental Ethics, Environmental Behavior, Rangeland Cooperatives

1. Master Student of Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran

2, 3. Associate Professor, Department of Agricultural Extension and Education, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran.

*Corresponding Author

mahboobi47@gmail.com

4 . Ph.D student of Agricultural Economics, Payame Noor University, Tehran, Iran.